DESCHIDERI EUROPENE ÎN OPERA LUI MIRON COSTIN

EUROPEAN OPENINGS IN THE WORKS OF MIRON COSTIN

CZU: 821.135.1.09 **https://doi.org/10.59295/spd2024u.21**

Svetlana KOROLEVSKI,
ORCID: 0000-0002-0042-0289
e-mail: svetkor@mail.ru
Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hașdeu”,
Universitatea de Stat din Moldova

Summary. *The 17th century, the century of Romanian classicism, imparts, through personalities and values that emerge on the European scene, a distinctive note to the spiritual and literary dimension of the period, certifying/amplifying the opening of the national culture towards other spaces. Miron Costin, through his work, vividly illustrates this opening, appearing as one of its remarkable representatives. His steadfast position as a Man of the City; his writing with a broad epic scope, the kaleidoscope of knowledge/reflections/ reminiscences contained in his writings; the foreshadowing/valuation of distinct lines in the evolution of Romanian culture/literature (prose, poetry, monographic study, translations); the accession to the broad horizons of European culture/cultures, ensure him a special place in the spiritual heritage of the nation. His name (thanks to works written in Polish: Historya polskimi rytmami o Woloskiey Ziemi i Moltanskiey = Polish Chronicle; Chronica ziem moldawskch y multanskich = Polish Poem) is found in literary histories and Polish encyclopedias, thus entering the European value circuit. Modern in spirit and vision, fresh, personalized, Costin's message traverses the centuries, offering us a living book, the reading or re-reading of which cannot be missed.*

Keywords: *Miron Costin, Polish Chronicle, Polish Poem, European openings, general Romanian cultural/spiritual context, European value circuit.*

INTRODUCERE.

Omul și semnele sale în timp. Prin gândurile pe care le-a așternut pe hârtie, Miron Costin accede la universul cultural european, opera sa ilustrând *con brio* această deschidere. Numele său (grație lucrărilor elaborate în limba polonă, „un *vademecum* pentru străini, în care noi sunt, în special, argumentele de limbă, foarte bogate” [1, p. 18]) se regăsește în istoriile literare și în enciclopediile poloneze, intrând în circuitul valoric al lumii.

Secolul al XVII-lea românesc (în special, a doua jumătate) face direct trimitere la această singulară personalitate, a cărei efigie se suprapune pe dimensiunea spirituală și literară a perioadei, Nicolae Iorga definind-o drept „epoca lui Miron Costin”. Este perioada când „școala, tipografia, marile construcții din a doua jumătate a secolului 17 dau un cadru concret activității culturale care descoperă o nouă legătură cu restul Europei: *latinitatea* [s.n.], umaniștii români trecând prin școlile mari ale epocii” și manifestând

„atașament pentru cultura elaborată în universitățile europene” [2, p. 156-158]. Este ceea ce observa și academicianul Virgil Cândea, vorbind despre înaintașii secolului al XVII-lea: „enciclopedismul, spiritul critic, credința în rolul culturii, cultivarea *înțelepciunii*, căutarea imaginii pierdute a trecutului, apelul la autorităţi străine tradiţiei, dezvoltarea conştiinţei de neam, mândria originilor, concepţia despre legea prefacerilor în trepte, funcţiunea majoră a scrisului şi tiparului” [3, p. 325]; caracterizare care îl cuprinde perfect și pe cărturarul nostru.

Legat prin tradiție de cultura polonă, urmând școli poloneze, „cu dragoste pururi la istorii” [4, p. 293], *acaparat de gândul* de a nu lăsa uitării „lucrurile și cursul țării” [4, p. 9], Costin se impune prin reflecțiile sale atingătoare de obârșia/ limba/ istoria neamului, rostuindu-le pentru viitorime: „Biruit-au gândul să mă apuc de această trudă, să scoț lumii la vedere felul neamului, din ce izvor și semințe sânt lăcuitorii țărâi noastre, Moldovei și Țărâi Muntenești..., ce limbă țin..., scot la știrea tuturora carii vor vrea să știe neamul țărilor acestora” [4, p. 291]; or, „a lăsa nescris, cu mare ocară înfundat neamul acesta de o samă de scriitori, este inimii durere” [4, p. 291]. Opera sa cuprinde, pe lângă textele antologice elaborate în limba țării, pline de date și informații din istorici/ istorii din varii spații (ne referim, în primul rând, la *Letopisețul Țării Moldovei* și la tratatul *De neamul moldovenilor, din ce țară au ieșit strămoșii lor*), și două scrieri în limba polonă, precum și unele traduceri/ sau adaptări după anumiți istorici europeni prin intermediul latinei. Exemplul lui Costin vine să prelungească „*dialogul cărturarilor români cu confrații lor din străinătate*” [5, p. 93], anunțat chiar în acest secol de Udrișteă Năsturel (în Țara Românească), de Milescu Nicolae (în lumea mare), amplificat de Dimitrie Cantemir sau de Nicolae Costin, învățatul său fiu și talentat traducător, la începutul celui următor.

Acum trei secole și jumătate, mai exact pe la 1684, aflat în exil benevol în Polonia vecină (se retrăsese acolo, cu familia, între 1683-1686, mai departe de ochiul vigilent al turcilor, al căror pericol plana peste capetele moldovenilor, indiferent de rang), scrie, în limba polonă, o lucrare în versuri, intitulată ***Chronica ziem moldawskch y multanskich*** (***Poema polonă***). Poema, un imn țării și neamului („cânt țara-mi înlăcrămată și pe bieții locuitori ai ei” [4, p. 267], țintea un adresat concret: regele Jan Sobieski (tradiția, de altfel, spune, că ne-ar fi cunoscut și limba), Miron Costin văzând în augustul personaj un virtual eliberator de sub tirania turcească. Această inspirată lucrare pe care Al. Brückner, redutabil istoric al literaturii polone, „o pune alături de cele mai bune produse similare ale literaturii polone în veacul XVII” [6, p. 381] reia, în mare parte, conținutul altei scrieri, în proză, cunoscută sub numele: ***Cronica polonă*** (***Historya polskimi rytmami o Woloskiey Ziemi i Moltanskiey***), pe care Costin o redactează ceva mai devreme, pe la 1677, tot în limba polonă, oferind-o în dar unei persoane influente din mediul aristocrației poloneze, Marc Matczynski, „comis al coroanei”, care se arăta interesat de originea neamului nostru și a limbii vorbite în acest spațiu istoric. „Socotesc ca un deosebit noroc al meu că o parte a cronicii mele despre Țara Moldovei, înainte încă de a ieși la lumină în românește, se întâmplă să ajungă în mâinile unui bărbat așa de mare...”; „Fie ca cel puțin să rămână amintirea despre poporul nostru în acel preastrălucit și slăvit regat” [Polonia –

n.n.], desprindem din succinta prefață a lucrării, autorul oferind o panoramă (istorică) a țării în contextul provenienței creștine (dezvoltată pe larg în întreaga-i operă) și accentuând, repetat, nobila ascendență („Traian a ajuns la Dunăre și a zidit un pod peste Dunăre; sânt și astăzi urme și praguri și turnuri ruinate care semne și *eu însumi* [s.n.] le-am văzut” [4, p. 211]; „Numele cel mai adevărat, autentic, de la primul descălecat, prin Traian, este român sau *romanus*, care nume acest popor l-a păstrat totdeauna între dânșii, și îndată după descălecat, și după pustiire, cum s-a spus, și după al doilea descălecat, până astăzi; același nume este dat îndeobște și muntenilor, și moldovenilor, și celor ce locuiesc în Țara Transilvaniei. Român este un nume schimbat în curgerea anilor, din roman; și astăzi, când întreb pe cineva dacă știe moldovenește, spun: știi românește, aproape ca: *scis romanice*? Un alt nume ei înșiși nu au primit între dânșii niciodată” [4, p. 215]; „Ca și noi, și muntenii se numesc români, ceea ce este același lucru ca romani. Și dintre ei sânt mulți în țara Transilvaniei și peste tot ținutul Maramureșului și al Oltului...” [4, p. 211], considerând-o o pavăză, o chezășie de supraviețuire, de rezistență în acele aspre, *cumplite vremi*. „Neamul, cu obiceiurile, au ieșit de la Râmu” [4, p. 324] – iată sintagma-cheie care îi alimentează demersul, acest nucleu ideativ regăsindu-se în mai toate scrierile sale. Înglobând 19 capitole (*Despre Dacia*; *Despre șanțul Troian*; *Despre cetăți*; *Despre pustiirea coloniei lui Traian de către tătari*; *Al doilea descălecat al Țării Moldovei și al Țării Muntenești*; *Despre diferitele numiri ale poporului moldovean și muntean*, *Pentru ce Țara Moldovei se numește Moldova și cea muntenească – Muntenia*; *Despre Basarabia*; *Titlurile cele mai vechi și pecețile domnilor*; *Despre limba moldovenească sau românească*; *Despre religie*; *Ținuturile Țării Moldovei*; *Ținuturile luate de turci*; *Iar ținuturile Țării Muntenești sânt acestea*; *Despre râurile Țării Moldovei*; *Râulețele mai însemnate care izvorăsc din pădurile de fagi*; *Orașele Țării Moldovei*; *Râurile mai de seamă din Țara Muntenească*; *Orașele în Țara Muntenească*) și câteva glose marginale, *Cronica polonă* caută să puncteze o cât mai cuprinzătoare imagine a devenirii și stăpânirii acestor locuri, cu oamenii săi, limbă, tradiții.

Ideea apartenenței la familia romană înlesnește calea spre Europa timpului său; la ideea latinității, de care Costin era absolut convins, adăugându-se acum, după cum s-a observat, „o formă de acțiune europeană: intervenția pe lângă marile puteri în vederea obținerii unei protecții împotriva imperiului otoman, care este de altă lege” [2, p. 159]. Intenția cărturarului este transparentă, demersul costinian urmărind să atragă atenția suzeranilor occidentului asupra acestei părți de lume și să-i determine să se implice. De fapt, această cronică „făcea istoriografiei și culturii românești un serviciu imens: restituia, reconstruia Dacia ca matcă a nașterii unui popor și cerceta istoria veche a acestui popor din unghiul alcătuirii naționale, unitare” [5, p. 95], prefigurându-l pe Dimitrie Cantemir, cu al său *Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor*, în care regăsim aceeași intens disecată accentuare despre ascendența romană a neamului românesc. În limbă stă dovada originii unui popor, este convins Miron Costin, atunci când afirmă: „Totuși, întreaga temelie a vorbirii și până astăzi se ține pe limba latină și o parte din cuvinte stau neschimbate nici măcar cu o literă...”, întocmind și un „prim dicționar etimologic

latin-român, aproape o sută de cuvinte din vocabularul de bază" [7, p. 672]. „O parte însă mai mică, și substantive și verbe, au în sine împrumuturi din toate limbile vecine, dar mai mult din cea slavă, iar mai puțin din limbile ungurească și turcească", ține totuși, să precizeze, pentru complitudine, autorul [4, p. 221].

Poema polonă reia, în mare, fondul de idei al *Cronicii polone*, ceea ce a determinat pe unii istorici literari să vadă „în conținutul ei o variantă" a acesteia [7, p. 672]. Este o lucrare care a cunoscut ea însăși mai multe variante și încercări de tălmăcire în română, între care și cea realizată de Bogdan Petriceicu-Hasdeu: o traducere liberă; nelipsită de carențe de natură textologică, care i-au atras amendamentele specialiștilor [4, p. 356]. Astfel că, traducerea de referință (preluată și de ediția chișinăuiană de la 1989 [4]), rămâne tălmăcirea în proză realizată de slavistul Petre P. Panaitescu (căruia îi datorăm și o analiză detaliată a influențelor polone în opera și personalitatea cronicarilor Grigore Ureche și Miron Costin) [8]. „Țară cu câmpii pline de flori, asemenea raiului", așa ne descrie meleagul Miron Costin. Patetic, dar adevărat: „Ochiul cuprinde luncile Prutului, în care se oglindesc câmpiile curate ce se întind până la Nistru, câmpii întinse, care se arată ca o întindere fumurie sau ca mărime asemenea oceanului. Nistrul cel măreț își are izvoarele în țările coroanei polone, și chiar acolo unde desparte în două Podolia curge printre stânci sculptate natural, ca și cum ar fi lucrate de mână de om; e mai frumos ca Nilul, deși e slăvit Nilul ce curge înconjurat de trestii. Nistrul întrece chiar Dunărea, ale cărei ape sunt nesupuse albiei. Valurile Nistrului, în umbră, udă maluri cu pereți strâmți, și fluviul poartă război cu Phoebus, ca să prindă din razele lui, căci stâncile aplecate îi ascund cerul. Țânțarul, dușmanul somnului oamenilor, nu se află aci. Și, când se arată totuși maluri joase la vaduri, ele sunt asemenea labirintelor de grădini pe ape sau asemenea sprâncenelor sublime de pe fruntea veselă a regelui slăvit, cu fruntea senină ca cerul! Dacă zeițele din fabulele grecești ar fi aflat de aceste ținuturi, ar fi venit desigur aci din Olimpul lor" [4, p. 277]. E punctarea unui *maestru*, menită să alunge norii din privirea suverană și să-l copleșească cu frumusețea edenică a locurilor moldave. Un patetism înnobilat de dragostea și febleța pentru țara sa și oamenii locurilor, egalat, peste ani, de un Alexandru Hâjdău, poate (vezi superbele sale sonete! [9, p. 30-111]); de alți mânuitori ai cuvântului. Un imn Nistrului de odinioară; apă dulce, curată, etern curgătoare, uimind prin măreția și calmitatea sa; râul drag atâtor suflete de poet, care impresionează și azi, la trecere de secole (să amintim cel puțin pasajul antologic din binecunoscutul roman al lui Vladimir Beșleagă, care rezonează perfect cu textul costinian). Nicolae Dabija, regretatul, care a încercat o tălmăcire în versuri a *Poemei polone* (din păcate doar fragmentar; o transpunere integrală rămâne încă un deziderat!), își intitulează traducerea *Imn Moldovei* [10, p. 137-138], readucând în actualitate un nume și o conștiință, care a fost Miron Costin.

Scrierile în polonă ale lui Miron Costin sunt încununate de replica în română, atent elaborata lucrare dedicată temei care i-a dominat universul creativ, pe care o asamblează în redacție finală odată revenit în Moldova (1686). Este tratatul ***De neamul moldovenilor, din ce țară au ieșit strămoșii lor*** destinat, în primul rând, celor

de-un neam și sânge. O primă încercare de întemeiere a metaistoriei naționale, care valorizează argumentul extern și pe cel autohton, trecându-le prin clepsidra sa distilatoare. Ideea a roit ani mulți în cugetul său : „multă vreme la cumpănă au stătut sufletul nostru” [4, p. 291]; în drumurile sale de pribeag, dar și de diplomat din oficiu, în calitate de mare demnitar și posesor de întinse moșii; dar, înainte de toate, ca om al locului și urmaș al unor moși-strămoși. Convins că textul scris salvează de la uitare/ conservează pentru viitoare secole o lume de informații vitale, va stărui pe firul devenirii neamului său, pornind de la descălecatul cel dintâi, sprijinindu-se pe dovezi temeinice, amendând pe cele nefondate, întărind prin exemple concrete și mărturii de nedezmințit: „Stă dară numele cel vechiu ca un temei neclătit [= neclintit, n.n.], deși adaog ori vremile îndelungate, ori streinii adaog și alte numere [= nume, n.n.], iară cela din rădăcină nu să mută. Și așa iaste acestor țări și țărâi noastre, Moldovei și Țărâi Munteneşti numile cel direptu de moșie, iaste rumân” [4, p. 320]. Convingere fortificată, de altfel, și de contemporanul său, învățatul Constantin Cantacuzino Stolnicul, prin *Istoriia Țării Rumânești*, atunci când argumentează originea comună și latinitatea limbii: „Însă rumânii înțeleg nu numai ceștea de aici, ce și den Ardeal, carii încă și mai neaoși sânt și moldovenii, și toți câți și într-altă parte să află și au această limbă, măcară fie și cevași mai osebită în niște cuvinte den amestecarea altor limbi, cum s-au zis mai sus, iară tot unii sânt, ce dară pe aceștea, cum zic, tot români îi ținem, că toți aceștia dintr-o fântână au izvorât și cură” [11, p. 99]. Vorbind despre țările-împărății de pe continent: „Englitera, Franțozul, Hișpania, nemții până la apa Renului”, Costin adaugă, firesc, „Dachia, unde suntem noi acum, și alte țări și ostroave”, atenționând și asupra acestei părți de lume [4, p. 304]; Italia este pentru cărturarul nostru „scaunul și cuibul a toată dăscălia și învățătura, cum era într-o vreme la greci Athina, acum Padova la Italiia” [4, p. 296], iar voroava cu un episcop italian , „în casa noastră, în Iași”, pe care o redă în detaliu, îi servește drept argument întru susținerea afinităților dintre moldoveni și italieni (obiceiurile meselor și ospețelor; închinarea paharului pentru sănătatea prietenilor, „liubovnici la oaspeți”; conduită cuviincioasă, în special a femeilor, preferințe culinare asemănătoare etc.): „cu multă mirare am stătut de mărturia acelui vlădică, de mare agiutoriu istoriei mele [4, p. 298]. *Cartea-oglindă* spre care-și îndeamnă compatriotul (cel de ieri/ de azi/ dintotdeauna): „Caută-te dară acum, cetitoriule, ca într-o oglindă și te privește de unde ești” [4, p. 297], prin evocarea strălucirii Romei și a Italiei Renașterii, prin constant subliniata idee a descendenței romane (aceleași idei le aflăm și în *Stihurile de descălecatul Țării* din *Letopisețul* său, scris și el „în stilul înțelepciunii, un exercițiu de subtilizare a povestirii istorice” [12, p. 214]), caută să atingă struna sensibilă a celor care o vor deschide, îndemnându-i să-și însușească înțelepciunea privindu-se în profunzime (în profunzimea ființei); oglindirea, însemnând, se știe, cunoaștere de sine; umanistul român „urmărind, cu precădere, să facă pe cititorul lui mai bun și mai înțelept” [13, p. 105]. Și mai edificat, finalmente. Pentru că, ne spune luminatul gânditor, „letopisețile nu sintu numai să le citească omul să știe ce au fostu în vremi trecute, ce mai multu să hie de învățătură, ce ieste bine și ce ieste rău

și de ce-i să să ferească și ce va urma hiecine” [4, p. 171], văzând în istoria devenirii noastre un garant al continuității și o modalitate de afirmare între neamurile lumii.

CONCLUZII

Modern, prin spirit și viziune, proaspăt, personalizat, mesajul costinian străbate veacurile, oferindu-ne o carte vie, a cărei lectură/ relectură nu poate fi/ nu trebuie nicidecum ratată.

REFERINȚE

1. CHIȚIMIA; Ion Constantin. *Coordonate ale literaturii române vechi.* În: *Ipostaze ale literaturii române vechi şi premoderne (Secolele XVI-XVIII)*. *Studii, cercetări şi texte*. Alcătuire: Vlad Chiriac. Coordonare și îngrijire a textelor: Pavel Balmuș, Svetlana Korolevski. Chișinău: Elan Poligraf, 2008, p. 7-32. ISBN 978-9975-9729-6-3.
2. DUȚU, Alexandru. *Ideea de Europa şi evoluţia conştiinţei europene*. București: All educațional, 1999, 434 p. ISBN 973-9392-86-5. Vezi și: Alexandru Duțu. *Umaniştii români şi cultura europeană*. Bucureşti: Minerva, 1974, 224 pag.
3. CÂNDEA, Virgil, *Raţiunea dominantă*. *Contribuţii la istoria umanismului românesc*.Cluj-Napoca: Dacia, 1979, 381 p.
4. COSTIN, Miron. *Opere.* Selecție, postfață, note și comentarii: Pavel Balmuș, Svetlana Korolevski. Cuvânt-înainte: Vladimir Beșleagă. Chișinău: Literatura artistică, 1989, 427 p. ISBN 5-368-00728-0. Este ediția care aducea, în premieră, cititorului basarabean spectrul larg al scrierilor costiniene, într-o perioadă a redimensionărilor; dar, apărută cu caractere rusești (abia într-un an-doi vom reuși trecerea/ revenirea la alfabetul latin), rămâne cumva pe raftul din umbră; o reeditare a operei lui Miron Costin, la Chișinău, o credem binevenită.
5. MAZILU, Dan Horia. *Recitind literatura română veche. Partea a III-a: Genurile literare.* București: Editura Universității, 2001, 748 p. ISBN 973-575-010-4. ISBN: 973-575-533-5. Vezi și: Dan Horia. Mazilu. *Vocaţia europeană a literaturii române vechi*. Bucureşti: Minerva, 1991, 321 p.
6. PANAITESCU, P.P. *Miron Costin. Istoria în versuri polone despre Moldova și Țara Românească*. În: *Memoriile secțiunii istorice*. Seria III. Tomul X, 1929, București: Cultura națională, p. 365-495.
7. SOROHAN, Elvira. *Miron Costin*. În: *Dicționarul General al literaturii române*. Ediția a II revizuită, adăugită și adusă la zi. Vol. 2. C. București: Editura Muzeul Literaturii Române, 2016 p. 667-673. ISBN 978-973-167-380-6.
8. PANAITESCU, P.P. *Influența polonă în opera și personalitatea cronicarilor Grigore Ureche și Miron Costin.* În: *Memoriile secțiuniii istorice*. Seria III. Tomul IV. Memorii 4, București: Cultura Națională, 1925, p. 123-127.

9. HÂJDĂU, Alexandru, HÂJDĂU, Boleslav. *Scrieri. Poezie. Proză. Publicistică. Genealogii*. Selecție, prefață, tabel cronologic, note și comentarii: Pavel Balmuș. Bacău: Vicovia, 2014, 416 p. ISBN 978-606-8541-61-7.
10. *Antologia poeziei vechi moldovenești. Modele și reconstituiri.* Prefață, selecție, traduceri și note de Nicolae Dabija. Chișinău: Literatura artistică, 1987, 207 p.
11. CANTACUZINO STOLNICUL, Constantin. *Istoriia Țării Rumânești*. Ediție critică de Damaschin Mioc. Studiu introductiv de Damaschin Mioc și Eugen Stănescu. București: Editura Academiei Române, 1991, 135 p. ISBN 973-27-0168-4. Vezi și articolul nostru: *Motive comune în opera lui Miron Costin și a lui Constantin Cantacuzino*. În: *Un veac de aur în Moldova (1643-1743). Contribuții la studiul culturii și literaturii române vechi*. Selecție: Pavel Balmuș. Coordonator principal: Academician Virgil Cândea. Chișinău & București: Știința &Fundația culturală română, 1996, p. 113-125. ISBN 5-376-01896-2.
12. SOROHAN. Elvira. *Introducere în istoria literaturii române*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 1997, 352 p. ISBN 973-9149-928.
13. DUȚU, Alexandru. *Umanism citadin și antropologie creștină la Miron Costin*. În: *Ipostaze ale literaturii române vechi și premoderne (Secolele XVI-XVIII)*. *Studii, cercetări și texte*. Alcătuire: Vlad Chiriac. Coordonare și îngrijire a textelor: Pavel Balmuș, Svetlana Korolevski. Chișinău: Elan Poligraf, 2008, p. 99-112. ISBN 978-9975-9729-6-3.
14. *Literatura română medievală*. Antologie alcătuită de un colectiv condus de Dan Horia Mazilu. București: Editura Academiei Române & Univers enciclopedic, 2003, 1118 p. ISBN 973-27-1015-2. ISBN 973-637-003-8.

NOTĂ. Titlul subprogramului (cod 010301),, *Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică.”*